

IV. ÚJRARENDEZŐDÉS

„fogalmi aknamező”

ÜTKÖZŐZÓNA

Az első, szelleminek nevezhető megrázkódtatás akkor ért, amikor Clausewitz háborúról szóló művét elolvastam. Sokan hivatkoztak rá, a csillapíthatatlan ifjonti kíváncsiság is sarkallt, de igazából a „hadművészet” kifejezést szerettem volna tisztázni a magam számára, mert úgy véltem, hogy a szóösszetétel két tagja – hadászat és művészet – lényegében nem egyeztethető (tehát nem kapcsolható) össze.

Nem a könyvvel, a háborúról szóló traktátussal volt (van) bajom. Döbbenetem oka az volt, hogy az irodalom és a művészet világa a háború „szakszókincsét” egy az egyben átvette... Arcvonalak, csaták leírásából áll egyik-másik irodalomtörténet, és a huszadik századi értelmiség „avantgárdja” még nagyobb kedvvel ültette át az irodalomba, a szellemi életbe Clausewitz fogalomtárát. Azon vettem észre magam, hogy bölcsészként – frontra kerültem. Ma már kevesen érzékelik ezt a hihetetlen ellentmondást: egy fogalmi aknamezőre lép, aki az irodalomban, a szellemi életben indul „hódító útra” (!).

A nagy kérdés (megválaszolása talán egy évszázadba is beletelik, ha ugyan szükségét érezzük, hogy egyáltalán feltegyük): hölgyek, urak, annyi évezred után ugyan hová tűnt a szellem, az alkotás nyugalma?! Háborúba születünk bele, megszoktuk a helyzetet, már nem kérdezzük rá...

Ahogy az is tudomásul vettük, hogy a térség, amelyben élünk adatott, két világháború után is „sokszorosán rendezetlen” (politikusai szóhasználat: állandó ütközőzóna).

Az ütközőzónát megszüntetni, átminősíteni – képtelenek vagyunk, hiszen a változtatás manapság használatos eszkö-

zeivel nem mi rendelkezünk. No, de az agyunk: örök magántulajdon! Ott azért helye lehetne egy piciny gondolatnak, annak a felismerésnek, hogy a Föld hátán nem az ütközőzóna a legtermészetesebb alakulat. A szellem világából pedig örökre kiűzhetnénk a háború (agyunkat torzító) fogalmi „arzenálját”... Hogyha a megbékélés a szándék, e szándék jele a szóhasználatban a szelídülő-szelídítő jó szó.

(Új Magyarország, 1993. december 15.)

félreérthetetlenül fogalmazni!

A NŐSZÖVETSÉG ÉS A BICIKLISTÁK EMBERELLENESÉGE

1991. február 21.

Hová is tartozik az ember? A fogalmak egyetemességén többet kellene töprengenünk; ildomos lenne tartalmukat, jelentésüket állandóan a valóság és a logika kettős ellenőrzése alatt tartanunk. Azonosságok, különbözőségek elemzése nélkül nincs öntudat és helyzettudat.

Az önazonosság emberi dimenziójáról valahogy így elmélkedett (humorosan, ám mégis halál komolyan) Karinthy: ülök egy szobában, ember vagyok; bejön egy nő, férfi leszek; és annál inkább férfi vagyok, mennél inkább nő az, aki belépett. A férfi vagyok állítás és minőség nem szünteti meg a kiindulópont – ember vagyok – érvényességét. S ha eltérő tulajdonságok, adottságok alapján közösségekbe szerveződnek emberek, de legalábbis közösségként – is – számon tartják magukat az embercsoportok, az még nem jelent ember- vagy más csoport ellenességét. (A nőszövetség miért lenne emberellenes?!)

Természetes módon közösségekbe szerveződő emberek egyik csoportja vagy egyede kinyilváníthatja rokonszenvét, felelősségét, netán azonosságát egy másik csoporttal vagy egyeddel. Ezt még szép emberi tulajdonságnak, tehetségnek is szokták nevezni. Németh László lélekben nőnek vallotta magát (mint Flaubert), mégsem botránkozott meg az égvilágon senki, amikor irigylésre méltó beleérzőképességéről (melyről nemcsak kijelentései, hanem regényei is tanúskodnak) így nyilatkozott.

Szóval, állunk mi emberek az Isten remélhetőleg figyelő tekintete előtt-alatt, és hullámozó csoportokba tagozódunk. A Kárpát-medencében hányan vagyunk férfiak? nők?; nem

tudom, de a magyarok közösségébe tartozunk tizenötmilliónyian. Ebből ötmillió nem élhette és még mindig nem élheti önazonos közösségi életét, mi több, még ennek szándékáért is üldözték, megalázták, büntették. A szerencsésebb sorsú tízmilliónak pedig néhány évtizeden át még törődni sem szabadott a közösség levágott részével... És amikor végre egy kormányfő kijelenti, hogy ő *lélekben* 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni, akkor felhorkannak a szomszédok: bizonyára csak mondja, hogy lélekben, de konkrétan gondolja... És felhördül a kormányfő nem egy politikai vitapartnerre is, hogy miért mond ilyesmit...

A kijelentés valóban nem egészen szerencsés.

Mégpedig azért nem, mert évtizedek némasága után erőteljesebben, félreérthetetlenül szükséges fogalmazni. A lélekre utaló metaforákba könnyen bele lehet kötni, félre lehet magyarázni. Ennek tudatában tehát félre kell tenni a metaforákat, és ki kell mondani a tényeket: a magyarságnak mint (több országba szakadt) etnikai entitásnak vannak „belügyei”, mint például: nyelv, kultúra, művelődés, történelem és a többi, és

félre kell tenni
a metaforákat,
és ki kell mondani
a tényeket

ezekbe a belügyekbe ne avatkozzanak be sorvasztó, elnyomórító, megsemmisítő intézkedésekkel, mert erre – abszolúte természetesen – az egész közösség, az egész magyar entitás joggal reagál. Amint épp ezt teszik a románok is. Határozottabban, metaforázgatás nélkül, gyakran igazságtalan túlzásokkal is. A közösségét „lélekben” képviselő miniszterelnök éppen hogy nem túlzott. Az volt a hiba, hogy sejtelmeskedett. Hogy ilyenkor a vitapartnernek ugranak, az természetes. De talán az is fura, hogy nem a logikusan adódó, valós környezetbe/hez illő kiigazításokat teszik meg.

Úgy tűnik, hihetetlen a zavar a fogalmak és azok logikus – tehát egyetemes – érvényesítése körül. Egy Népszabadság-beli cikket (1990. december 28.) választottam ki, mert ebben több tucat hasonló írásnak a tájékozatlanságból, el-

hamarkodottságból fakadó jellegzetes érvelési bukfencei antológiaszerűen vannak jelen. Kifogásolja a szerző, hogy a miniszterelnök nem „egy ország honpolgárait, hanem egy nemzet, egy etnikum kebelébe tartozókat” tekinti szellemi-politikai családjának, melyből emígyen kizárja a magyarországi nemzetiségeket (akiket ezáltal megsért). „Valamennyien egyszerre és különböző szempontok alapján tartozunk különféle közösségekhez, társulásokhoz, embercsoportokhoz. Egyfelől például etnikumhoz, másfelől államhoz, országhoz.” – írja a szerző, aki később kétféle logikáról beszél, és kibogozhatatlanul összekever mindent. Próbáljuk helyükre tenni a dolgokat:

1.) Amikor az ország miniszterelnöke lelki közösséget – és óvatos érdekképviseletet – vállal más országba szakadt nemzettestvéreivel, az afrikai szegényekkel, a dél-amerikai árvízkárosultakkal – az még nem jelenti azt, hogy nem képviseli továbbra is országa közösségeit (a nemzetiségeket is), minden honpolgárt.

2.) A cikk szerzője nagyon lényeges dolgot felejt el: a tartós emberi közösségek nem feltétlenül honpolgárság alapján képződnek. A honpolgárság ma is szerte a világban: rövid idő alatt megváltoztatható. Volt olyan idő a történelemben, hogy nem volt például lengyel állam és lengyel honpolgár – ám a lengyelek etnikai közössége létezett...

3.) Állam nem mindig alkot etnikai vagy szerves közösségeket, ám az etnikumok, szerves közösségek igyekeznek „szervességek” és „közösségek” fenntartani.

4.) A fenti tények alapja, hogy mindannyian emberek vagyunk. Maradjunk emberek – gondolkodjunk!

Használjunk egyetemes érvényű fogalmakat, mércéket. A román államférfiak például 23 millió románról beszélnek.

A honpolgárság örven megszüntették volna Romániában a magyar, német és más etnikumokat. Dicsérjük emiatt Iliescut, Romant – hogy 23 millió románt képviselnek (sőt, ők még többről beszélnek)?

Magyarországon senki nem tagadja a nemzetiségek honpolgárságtól független nemzeti kötődését. A szlovák, a román, a kínai stb. miniszterelnök tőlünk nyugodtan vallhatja magát a világ minden románja, szlovákja és kínaija stb. miniszterelnökének. Nemcsak lélekben. A románok olykor, nem lélekben: földrajzilag (politikai földrajzról van szó!) éppenséggel Debrecen is maguknak követelik, mint román várost.

A szlovákiai Matica magyarellenes nyelvtörvénytervezetét a magyarországi szlovákok egyik képviselője hivatalosan (közösségi állásfoglalással) kívánta támogatni... Ez a helyzet. A helyzeteket egyetemesen érvényes emberi fogalmakban kell megítélni. Kérdés: ki és mi ellen kell felszólalni a Kárpát-medencében, ha következetesek akarunk lenni?

Nem állásfoglalást sürgetnék. Logikát!

(Magyar Fórum 1991. február 21.)

A TÉNYEKNÉL MARADVA
1991. október 28.

Dr. Fliegel Lajos fősztályvezető úrtól (Pozsonyból) levél és cikk érkezett szerkesztőségünkbe: A levélből idézünk: „Az Új Magyarországnak a *Ki fog tanítani a szlovákiai magyar iskolákban?* címmel 1991. július 2-án megjelent Lacza Tihamér-cikkre a Szlovák Köztársaság Iskolaügyi, Ifjúsági és Sportminisztériumának a nemzetiségileg vegyes területek iskolái fősztálya nevében ezennel megküldöm önnek az állásfoglalást. Ha a cím nem pontos, kérem korrigálják, ugyanis fősztályunk csak jóval később és cseh fordításban értesült az említett cikkről.”

A dr. Fliegel Lajos fősztályvezető úrtól kapott „hivatalos állásfoglalást” sajnos nem tudjuk egészében közölni, hiszen a sűrűn gépelt, öt és fél oldalas írás majdnem teljes kolumnát elfoglalna. Ugyanakkor állásfoglalások helyett inkább a tények ismeretére szeretnénk hangsúlyt fektetni.

Lacza Tihamér az írásában tényeket sorol, amelyekből logikus következtetéseket von le. Dr. Fliegel Lajos fősztályvezető úr hivatalos állásfoglalásából is csak a tényeket és az indoklásokat tartjuk célszerűnek az olvasóink elé tárni. „Bár Lacza Tihamér állítása a magyar tanítási nyelvű iskolák viszonylatában tényszerű, felvetésük azonban a jelenlegi állapot ismerete és az okozati összefüggések megindoklása nélkül az olvasót egyoldalú állásfoglalásra készíti” – írja a fősztályvezető úr. Úgy érezzük, hogy a tényszerű állítás éppen az „állapot” és az „okozati összefüggések” ismeretét feltételezi.

A fősztályvezető úr a Lacza Tihamér felvetette tényekről rendre elismeri, hogy helytállóak (amúgy önmaguk-

ban), de helytelenek a cikkíró tényértelmezései: „Tény, hogy Szlovákia-szerte a nem teljes szervezettségű alapiskolák (1-4. osztály) esetében a múlt integrációs rendelkezései az iskolahálózat összezsugorodásához vezettek, miközben ezek az intézkedések egyformán sújtották mind a szlovák nyelvű, mind pedig a magyar anyanyelvű iskolákat”.

Azt hinné a gyanútlan olvasó, hogy a rendelkezések hasonlóan sújtották a magyar és a szlovák iskolákat. De a főosztályvezető úr a következő statisztákat közli: „A szlovák-magyar nemzetiségileg vegyes területen 149 községben nincs magyar tanítási nyelvű alapiskola, ugyanakkor 285 község nem rendelkezik szlovák tanítási nyelvű alapiskolával.”

Az olvasó úgy vélhetné, hogy a vegyes lakosságú vidékeken nagyobb azoknak a községeknek a száma, melyekben nem működik szlovák nyelvű iskola.

A főosztályvezető úr azonban nem részletezi, hogy milyen mértékben és arányokban vegyes a jelzett vidék. A számok alapján azt hinné az ember, hogy 285 község szlovák

azt hinné
az ember, hogy
285 község szlovák
gyerektömegei
magyar iskolákban
kényszerülnek
tanulni

gyerektömegei magyar iskolákban kényszerülnek tanulni. De hát erről szó sincs. Ezért ténszerűtlen és szakszerűtlen a főosztályvezető úr statisztikája, amely képtelen megcáfolni Lacza Tihamér adatait: „Az az állítás, miszerint a magyar diákok több mint 30 százaléka nem saját anyanyelvén tanul, a múlt évi statisztikai adatok kimutatásai alapján valós helyzetet tükröz.” Tehát, véletle-

nül se a szlovák gyerekek 30 százaléka kényszerül magyar iskolában tanulni. A huszadik század végén már természetes az igény: (anyanyelvi környezetében) tanuljon anyanyelvén a gyerek.

A főosztályvezető úr azonban ezt írja: „A magyar tanítási nyelvű iskolák osztályainak telítettsége a szlovák nyelvű osztályokéval szemben alacsonyabb, ami egyúttal jobb fel-

tételeket is teremt az oktató-nevelő munkához.” *Tehát a magyar gyerekek 30 százaléka feltölti a szlovák osztályokat, az alacsonyabb telítettségű magyar osztályokban pedig jobb feltételek teremődnek.*

Dicséretes lenne, ha a főosztályvezető úr ezen észrevételét közölné a szlovák hatóságokkal, és szorgalmazná: *tehermentesítsék a magyar gyerekektől a szlovák osztályokat, hogy a szlovák tanulóiifjúság is jobb feltételek közé kerüljön.* Mi azt tartjuk helyesnek, ha anyanyelvén tanulhat mind a magyar, mind a szlovák gyerek.

A főosztályvezető úr összetettebb okokat is megenged, ha a magyar ifjúság 30 százalékának szlovák nyelvű iskoláztatását kell indokolnia: „Megjegyezzük (...) hogy kizárólag a szülők hatáskörébe tartozik az iskola anyanyelvének megválasztása. Döntésüknek bizonyára összetettebb okai és gyökerei vannak, mint amelyeket a cikkben a szerző észrevételez. A döntést elsősorban a szülők vegyes házassága befolyásolja, de fontos szerepet kap a család professzionális törekvése a gyerek további pályáját illetően.” Dönthetne a magyar iskoláztatás mellett is a „vegyes” család, de főosztályvezető úr logikája szakmai érvek alapján ezt kizárni látszik: „A szakágazatok az eltérő nyelvi felkészítésben a tanulók megterhelését látták. A jelenlegi gazdasági körülmények között az illetékes tanügyi hatóságoknak nagy nehézségeket fog okozni a szaktanintézetek hálózatát a tanítási nyelv alapján kiszélesíteni.” Tehát, nem kell eltérni a szlovák nyelvtől. Ha a szülő, akinek az imént még döntési joga volt, eltérne, akkor hibázik: „A múltban a központi szervek ilyen adminisztratív intézkedései a szülői és pedagógusi közvéleményben értetlenséget és elutasító magatartást váltottak ki. Az ilyen törekvés ugyan nem elsődlegesen pedagógiai jellegű, bár sokféle és különböző interpretációra ad okot, mégis a jelenlegi álláspont szerint e tárgykörben az egyes tudományágak, a szociológia, a pszichológia, a pedagógia és a nyelvtudomány szaktekintélyeinek kell kimondania a végső szót.”

A magyar szülő, ha szlovák iskolába adja gyermekét, „öszetetten dönt”, de ha nem ezt tenné, akkor nem az övé, hanem a szaktekintélyé a végső szó: a szlovák iskolázás mellett.

Mint látható, a főosztályvezető úr nem cáfolja Lacza Tihamér cikkének állításait. Az a különbség köztük, hogy Lacza Tihamérnak nem tetszenek a tények – a főosztályvezető úrnak pedig éppen az nem tetszik, hogy: Lacza Tihamérnak nem tetszenek a tények! De tetszés ide, nem tetszés oda, a tények: tények maradnak. És mi is igyekszünk a tényeknél maradni.

„Véleményünk szerint a sajtóban a pedagógiai és az iskola működtetési kérdéseiről mindenekelőtt a szakembereknek, meg a gyakorló pedagógusoknak kellene véleményt nyilvánítaniuk, akik közé az említett cikkíró nyilván nem tartozik” – írja a főosztályvezető úr. A lexikon azt közli Lacza Tihamérről, hogy 1972-ben végzett a prágai Károly Egyetemen, vegyész mérnök, kutató, majd lapszerkesztő. Úgy véljük, mindez feljogosítja őt a szakszerű tényfeltárá-

hivatalos állásfoglalását elküldte „tudomásulvételre”...
a Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság magyarországi nagykövetének

ra. Dr. Fliegel Lajos főosztályvezető úr szakmai tevékenységéről nem sikerült adatokat beszerezni. Minden véleménynek (hivatalos avagy nem) helyet adunk, ha tényekre támaszkodik, és általánosan érvényes logikai rendbe sorolja azokat. Annak pedig örülünk, hogy a főosztályvezető úr is elismeri a tényeket, elítélően nyilatkozik Csehszlovákia Kommunista Pártjának múltbeli integrációs ren-

delkezéseiről – és hogy hivatalos állásfoglalását elküldte „tudomásulvételre” Pavol Demesnek, a Szlovák Köztársaság külkapcsolatokkal megbízott miniszterének és Rudolf Chmelnek, a Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság magyarországi nagykövetének.

Új Magyarország, 1991. október 28.

„jogállam, alkotmány”

*MI AZ ÁBRA – ÉS AZ ÁRA?
Népszámlálási operett Romániában
1992. június 14.*

Közösségnyomorító diktatúrák bukása után sosem köszönt be a hirtelen jólét és nyugalom a sokat próbált társadalmakban. Hát még ott, ahol a közösségi tudat mítoszoktól, előítéletektől terhelt torzulásai a józan önismeretnek az igényét is kiirtották.

Kelet-Európában a magukat (indokolatlanul) nemzetinek valló államok olyan csapdákba sodródnak bele, amelyeket csak úgy volnának képesek elkerülni, ha szakítanának az évszázados beidegződésekkel. A Moldova és Havasalföld egyesülésével létrejött Románia száz-egynéhány éve homogénnek hirdeti magát. A Ceausescu-házaspár bukása után egy olyan tény tudomásulvétele rázta meg az országot, amelyet évtizedekig kiiktatott a kábult román nemzeti tudat. Kiderült, hogy Románia második legnagyobb párt a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége.

Tudomásul kellett venni tehát, hogy egy demokratikusnak remélt politikai életben olyan tömeg képviseltette magát, amelyről nem akart tudni sem a román hivatalosság, sem a román értelmiség. A csekély számúnak kikiáltott „magyarul beszélő románok” hatalmasnak mondható magyar pártot hoztak létre – tehát el kellett ismerni, hogy mégiscsak léteznek magyarok Romániában. Az „elismerés” folyamata egyáltalán nem volt zökkenőmentes; és befejezettnek sem tekinthető.

A minden ízében, porcikájában (hagyományosan!) nemzeti román politikai élet idáig még nem volt képes számol-

egy egész társadalmat megbéníthat a „részleges” hazugság

ni azzal, hogy egy egész társadalmat megbéníthat a „részleges” hazugság, a valóság egyik-másik területének tudatos meghamisítása. Az alkotmány egy ország működését hivatott biztosítani. A magát ismételten nemzetállamnak deklaráló Romániában népszavazást tartottak az ország alaptörvényéről. És ez az esemény megint csak a nemzeti kérdés körüli vitákat élesztette fel, holott nyilvánvaló, hogy egy alkotmány elfogadásának vagy elutasításának nem ez az elsődleges célja. De mivel a hamis tudat ebben a szövegben is nemzetállamot kodifikált, a népszavazáson leadott igenek és nemek számában mindenki a nemzetiségi arányok napvilágra kerülését figyelte, erre következtetett.

A román értelmiségi és politikai elit nem szeretné, ha kiderülne az igazi tényállás az ország nemzetiségi viszonyairól. De ha nem képes szembenézni az igazsággal, akkor ennek az a következménye, hogy minden jelentősebb lépésével saját hazugságába botlik, akkor is, amikor erre nem számít.

A román alkotmány megszavazása demokratikus folyamatokat elindító, méltóságteljes, józan közösségi döntés helyett népszámlálási előzetesként jelent meg az emberek

ebben az országban
él Európa
legnagyobb cigány
közössége.
Egyes óromániai
megyékben többségben vannak
a romák.

tudatában. Ami arra volt jó, hogy ismételten rádöbbsentette a román vezetést: a nemzetiségi jogokat csorbító alkotmányra nemet mondott Kovászna (75,4%), Hargita (84,6%), Maros (59,1%), Szilágy (74%) megye lakossága. Kirajzolódott tehát egy rendkívül sokatmondó térkép. A román vezetés meg is ijedt ettől a nyílt beszédetől. Maga Iliescu elnök nevezte „inkorrektnek” és „nem lojálisnak” az alkotmányt elutasító

magyarokat – akik lám, mégiscsak léteznek, ott és olyankor jelentkeznek a nemzetállami igényektől elütő tömegként, ahol és amikor a hamis tudatra épülő nemzetállam erre nem számít. Ezek után a népszámlálás már valóban

csak a külvilágnak rendezett cirkusz. Az igazi arányok minden jelentősebb társadalmi fontosságrendű kérdés kapcsán felsejlenek. Megkísérelheti az államvezetés eltusolni, meghamisítani a tényeket, azok lépten-nyomon a felszínre bukkannak. Ezért lenne célszerű a világ szemébe port hintő népszámlálási komédia helyett megismerni az igazi Romániát, a népesség szempontjából is. Hiszen a magyarok, németek és más nemzetiségűek mellett ebben az országban él Európa legnagyobb cigány közössége. Egyes óromániai megyékben többségben vannak a romák.

Ők öt-hat millióra becsülik magukat. Egyes román értelmiségiek rettegve emlegetik a *romák Romániáját*. Hiszen a cigányok rövidesen roma autonómiát is kérhetnek. Egyszóval, nem ártana szemügyre venni a világnak ezt a sok meglepetéssel fenyegető tarka sarkát, amit ma román nemzetállamnak neveznek a vezetői.

Népszámlálási operettjük csak tovább feszíti az amúgy is feszes húrokat. Pedig nem valószínű, hogy feltétlenül ez lenne az ára annak, hogy fény derüljön a romániai valóságra.

(Új Magyarország, 1992. június 14.)

szakemberek nyelvi „menedéke”

CSŐDELJÁRÁS AZ ÉSZ ELLEN

Jugoszláviai írástudók felelőssége?

1992. június 23.

Ha hinni lehet Krúdnyak, akkor a nőkben – olykor – divat csalódní. Mivel az érzelmeket és a divatot ki kell próbálni, néha csalóadáshullámok söpörnek végig Európán. Ugyancsak Krúdy apánk szerint: a nőkhöz és a politikához mindenki ért – ezért nyilvánvaló, hogy a politikai aktivitás-passzivitás és a politikai csalódás is hullámokban terjed (akár a fény és a sötétség). Lévén, hogy nő- és politikai ügyekben mindannyian szakértők vagyunk (és ez a szakértelem rendszeremleges,

nem az írástudók
parancsára dörög-
nek a fegyverek

nem kell átmenteni, mert az emberi természet „mentelmi jogán”: örök), világos, hogy csalódásaink: benne vannak a pakliban (akárki keverje a kártyákat!). Szóval, különösebb meg-
rázkódtatás nélkül csalódom én is,

mint minden ember, nőkben és politikai irányzatokban. Néhány dologban persze nem szeretek csalódní, ezért mindig felháborít, ha az „írástudók árulása” című, hol össznépi, hol kontinentális, hol összemberi színjáték kerül a divatnak fenntartott történelmi színterekre.

Felháborodásomat azért tartom indokoltnak, mert az intellektus, az ész: nem divatkategória! Hiába divat a csalódás, azt nem illik – józan ésszel – az értelemre és (az értelemhordozónak tartott társadalmi kategóriára:) az értelmiségre kiterjeszteni. Márpedig „csalódásos” történelmi helyzetekben ez a fura komédia látszik ismétlődni.

A volt Jugoszlávia helyén most háború dúl, válság van. Minden válság megoldódik egyszer, de érthetetlen módon

az oknyomozás végállomása szinte mindig: az írástudók árulása. Jugoszláviában ugyan most sem az írástudók parancsára dörögnek a fegyverek, de a médiumok már egy szólamban szidják az írástudás árulóit – ha jól értem, akkor éppenséggel saját képviselőiket (is). A divat első hullámhegyének keletkezését figyelhetjük. Az alábbi idézet forrását meg sem kell jelölnöm, efféle szöveget bármelyik lapból kimásolhatok:

„Már többen szóvá tették, hogy aggasztó az értelmiségiek magatartása, hiszen ők azok, akik bejárták a világot, sokat láttak, tapasztaltak, mégsem értették meg a kort, amelyben élnek. Ahelyett, hogy idejében leleplezték volna az ordas eszméket és hordozóikat, felelevenítették a sötét középkort. Nem túl dicsőséges szerepvállalás, az biztos, s talán érdekes lenne választ keresni a kérdésre, hogy miért mond(ott) csődöt az intellektualizmus...”

Tetszenek figyelni, milyen ismerős badarságmenet (a szót a *gondolatmenet* ellentétpárjaként javasolnám értelmezni). Megint elverik a port az értelmiségen. Pardon: az írástudókon. A komédia ismert, a szöveggönyv változatlan, ezért most ne ezzel törődjünk, hanem próbáljuk meghatározni: ki az írástudó? A magyar nyelvben manapság az írókat, filozófusokat, politológusokat, vagyis a „humán értelmiséget” illeti a szó. Pedig eredeti jelentése ennél lényegesen tágabb. A szűkülés vagy hasadás nem sajátosan magyar jelenség.

A hatvanas évek elején Snow „korszakalkotó” divathullámot indított el, amikor a kettéhasadt kultúra (a „két kultúra”) elméletyszerűségét kikiáltotta. Amely szerint a humán és a természettudományos kultúra elvált (volna!) egymástól.

Több, mint káros ez az elmélet. Egyrészt az alaptétele sem igaz, másrészt pedig hihetetlen mérvű etikai válságot idézett elő – de legalábbis támogatott. Amíg „egységes” volt a kultúra, megteremtőit gyűjtőnéven írástudóknak nevezték. Amióta „meghasadt”: vannak írástudók (humán értelmiség) – és *szakemberek*. Az írástudók megörökölték a „szakadás” előtti felelősség folytonosságát, ezért manapság

már csak ők lehetnek árulók. A szakemberek pedig a tudás legújabb kori mítoszába gabalyodva – etikai kérdésekkel legfennebb magánemberként szembesülnek.

Ez az ellenmondás oda vezet, hogy történelmi válsághelyzetekre most már mindig megvan a bűnbak. Ami a volt Jugoszláviában történik, és történni fog – újabb beszédes (ordító!) példa.

Mivel egyik szomszédos országban már „lefutott a múltal elszámolni kívánó (!) igen gyengéd, „megértő és mentegető vád-hullám”, hadd emlékeztessenek arra, hogy mind Nicolae, mind Elena Ceausescu írástudó akart lenni. A nagy Nicolae naponta írt egy verset, a himnuszt is megstilizálta. Mégsem kiáltotta ki senki költőnek. Felesége tudós akart lenni – és bizony a világ akadémiai tagjukká választották, születésnapján a Földgolyó tudósainak távirataitól hemzsegett a sajtó.

A Kondukátor bukása után a költőt, akinek nevében Ceausescu-ódát fogalmaztak az udvari hoppmesterek – erkölcsileg árulónak bélyegezhették a féltehetségek is.

De ki kéri számon a tudományos világtól, hogy...

Igaz, *szakemberektől* nem szokás számon kérni, csakis szakmai tévedéseket.

És ez a kortárs világ egyik nagy, önvészélyes paradoxona. Mert a világ alakulásában ma már nem a humán írástudó a meghatározó tényező. (Neki az örökös áruló szerepe maradt.)

Amint a szerbiai értelmiséget megbélyegző csőd-eljárás hullámot figyelem, arra kell gondolnom, hogy maga a csőd-eljárás a csőd! És ezen már semmiféle „eljárás” nem segít.

Újra kell gondolni a kultúra és az írástudás alapfogalmait.
(*Új Magyarország, 1992. június 23.*)